

ABD SİVİL MÜDAHALE YÖNTEMİ; “DEMOKRASİ GELİŞTİRME”

Yrd.Doç.Dr.Sait YILMAZ*

Giriş

Dünya yüzeyinde demokrasi ve özgürlüklerin geliştirilmesi ABD dış politikasının ana unsurlarından biri olagelmıştır. Liberal demokrasilerin geliştirilmesi küresel bir politika olmakla birlikte, Bush döneminden beri özellikle Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde, aşırı İslamcılarının kin, nefret ve baskılarına karşı bir panzehir olarak düşünülmektedir. Demokrasi geliştirme işi ABD'nin bir müdahale biçimi olarak; ekonomik, siyasi ve moral kaynakların açık ya da örtülü şekilde diğer ülkelerdeki rejimleri demokratikleştirmek için kullanılmasıdır. Bu nosyon'a "liberal müdahalecilik" veya "Kaslı Wilsonculuk" adı da verilmektedir¹. Demokrasi geliştirme işi seçimleri demokratların kazanmasını, bu ani değişiklik ise hazırda kukla adamları gerektirir. Demokrasi geliştirme işinde Hipokrat yemini uygulamak oldukça zordur. Ülke çıkarları ile idealizm arasındaki iki yüzlülük demokrasi gündeminin kaçınılmaz bir unsuru olagelmıştır. ABD demokrasi geliştirme işleri kalkınma ve (uygarlıklar/dinler arası) diyalog işleri ile iç içe geçmiş ve dış politikasına diğer ülkelerin iç içlerine müdahalede lider yetiştirme, askerleri kontrol altına alma, rejim restorasyonu ve ülke inşası gibi operasyonel vasıtalar sağlamıştır. Ancak geline aşamada bir yandan ABD'nin dünyadaki misyonu ve gücü azalırken, sivil müdahale kurgusu da önemli bir dönüm noktasındadır. Bu makalede, ABD'nin demokrasi geliştirme işinde geline aşamayı değerlendireceğiz.

ABD'nin Diğer Ülkelerde Demokrasi Geliştirme İşlerinin Tarihçesi

Amerikan ideallerinin denizaşırı ülkelere taşındığı ilk büyük ölçekli yer 1898'de Filipinler oldu. Burada yaşanan hayal kırıklığı ABD'ye dünyanın direnmekte inatçı olduğunu öğretmişti ama asla bu işten asla vazgeçmeyeceklerdi. 1. Dünya Savaşı'nın müttefik devletlerce kazanılması ardından ABD Başkanı Woodrow Wilson'un ortaya attığı "dünyayı demokrasi için güvenli hale getirmek" düşüncesi dönemin çalkantıları içinde cılız kalmıştı. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD; Japonya ve Almanya'da yaşanan başarılı örneklerden itibaren Irak'a kadar olan dönemde demokrasi işlerinde motivasyonunu korumuştur. Bu dönem esasında Realizmin ABD dış politikasında hüküm sürdüğü dönemdi ve kendine modernizasyon teorisinde ortak bulmuştu. Pek çok Amerikalı bilim adamı ve politika yapıcı, Üçüncü Dünya ülkelerine ekonomik yardım ve demokratik olmayan koşulların ortadan kaldırılması için demokrasi geliştirme ve kalkınmanın bulunduğu projelerde buluşmuşlardı². 2. Dünya Savaşı'nı takiben 1948 yılında ABD'nin gayreti ile BM Genel Kurulu'nda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Deklarasyonu ile herkesin seçme ve seçilme hakkında vurgu yapılmış, yönetim yetkisinin temelinde halk oyununun yattığı ifade edilmişti. ABD, 1950 ve 60'larda Avrupa'daki demokrasi hareketlerini desteklemek için özellikle baskı altındaki gazete ve partilere örtülü yardım yaptı.

İlk defa Johnson yönetimi zamanında denizaşırı ülkelerde demokrasi geliştirilmesi işinin daha açık ve şeffaf bir şekilde yapılması için bir kamu-özel mekanizmanın kurulması gündeme geldi. 1970'lerde Jimmy Carter Dışişleri Bakanlığı bünyesinde "Demokrasi, İnsan Hakları ve Çalışma Bürosu"nu kurarak demokratik

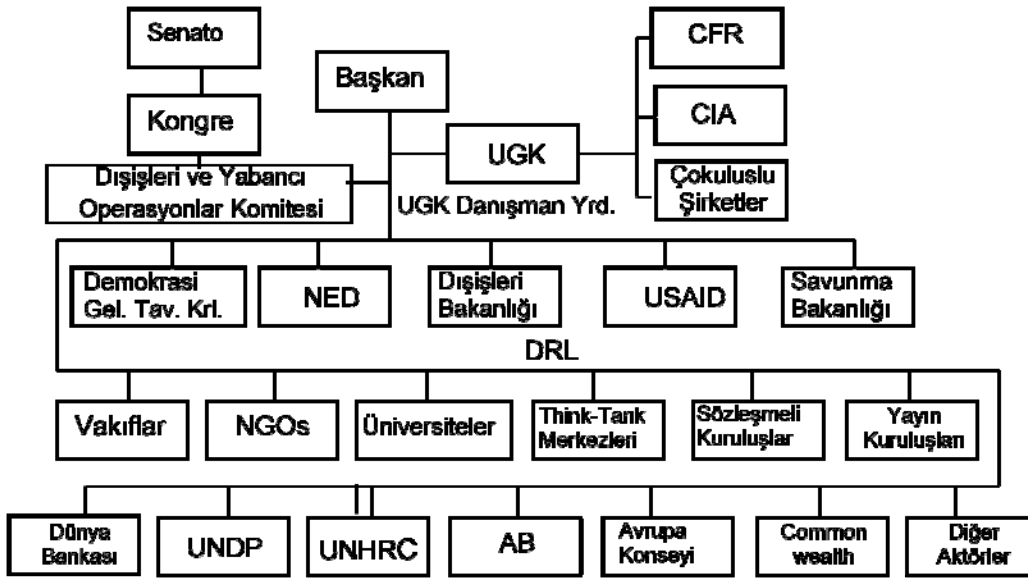
* İstanbul Aydın Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Öğretim Üyesi, saityilmaz@aydin.edu.tr

¹ Shadi Hamid: The Meaning of "Power", Brookings Institute, (July 20, 2007).

² James Traub: The Freedom Agenda: Why America Must Spread Democracy (Just Not the Way George Bush Did), Farrar, Straus and Giroux, (2008).

değerlerin geliştirilmesini ilk defa bir kurum çatısı altına koydu³. 1983 yılında Westminster’de yaptığı meşhur konuşması ile Ronald Reagan ABD’nin odak noktasını özgürlüklerin geliştirilmesinden demokrasilerin geliştirilmesine kaydırması, önemli bir dönüm noktası idi. Reagan, yıllık Kongre tahsisleri ile fonlanan sözde özel yapıdaki Ulusal Demokrasi Vakfı’nı (NED⁴) kurarak ABD’nin dünya genelinde demokrasileri ve demokrasileri desteklemesinin mekanizmasını oluşturdu⁵. NED’in “demokrasi”, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı’nın (USAID) “kalkınma” işine 1990’ların sonundan itibaren medeniyetler/ dinlerarası “diyalog” oluşturma düşüncesi katıldı. 1998 yılındaki Uluslararası Din Özgürlüğü Kanunu ile insan hakları içinde ibadet ve din özgürlüğü hedef seçildi ve Dışişleri Bakanlığı içinde Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi kuruldu. Artık başka ülkeler için sadece insan hakları değil dini özgürlükleri ihlal karnesi de tutulacaktı. Dünya genelinde bu tür ihlalleri izlemek için Uluslararası Dini Özgürlükler Komisyonu (USCIRF⁶) kuruldu.

Şekil: ABD Demokrasi Geliştirme Kurgusu

Kaynak. Sait Yılmaz, Güç ve Politika, Alfa Yayınları, (İstanbul, 2008), s.247.

George W. Bush ise 2002 yılında Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi’ni (MEPI⁷) oluşturarak Ortadoğu’da demokrasi geliştirme işini önceliklendirdi. MEPI’nin görünürdeki amacı sivil toplumun ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, eğitimin geliştirilmesi, ekonomik reformların teşvik edilmesi, NGO’lara, eğitim kurumlarına, yerel hükümetlere ve özel teşebbüse yardım ederek siyasi katılımın artırılması idi. 2009 yılına kadar MEPI, 17 ülkede 600’den fazla projeye 530 milyon dolar harcadı. Obama’nın insan hakları ve demokrasi işlerine başlangıçta çok istekli gözükmemesi diğer ülkelerde “edinilmiş demokrasileri” üzdü hatta onların yaşamlarını tehlikeye soktu⁸. Aslında Obama, Bush döneminin kötü imajını yıkmak için daha dikkatli olmak istiyordu. Ayrıca, Bush’un demokrasi geliştirme anlayışı rejim değiştirme hedefi

³ David Lowe, “Idea to Reality: NED at 25,” National Endowment for Democracy, at <http://www.ned.org/about/history> (February 7, 2011).

⁴ National Endowment for Democracy

⁵ Ken Wollack, remarks at “U.S. Democracy Policy Under Obama: Rebalancing or Retreat?” event sponsored by Carnegie Endowment for International Peace, Brussels, October 12, 2010, at <http://www.carnegieendowment.org/events/index.cfm?fa=eventDetail&id=3030> (January 31, 2011).

⁶ U.S. Commission on International Religious Freedom.

⁷ Middle East Partnership Initiative.

⁸ Lisa Curtis: Championing Liberty Abroad to Counter Islamist Extremism, (February 9, 2011).

güdüyordu ki bu da Obama için Ortadoğu'da riskli idi. Ancak Mayıs 2010'da yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi dokümanında Amerika'nın demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesine verdiği önem vurgulanmakla⁹ birlikte demokrasi işlerine dönüş de başladı. Nitekim Obama 2010 yılı Dışişleri Bakanlığı demokrasi programları bütçesini %9 artırarak 324 milyon dolara çıkardı¹⁰. Bush döneminde başlatılan MEPI programının bütçesini %30 artırırken, gene Bush döneminin MCC¹¹ (Millenyum Hedefleri İşbirliği) programı için ayrılan fonu 2011 yılında 784 milyondan 1.28 milyar dolara çıkardı. Bunlara ilave olarak dış ülkelerde sosyal-medyaı kullanabilmek için "Internet Özgürlüğü" programı oluşturdu.

Demokrasi Geliştirme Konsepti

ABD, 20. yüzyılın son çeyreğinde demokrasi geliştirmede bir başkandan diğerine değişen farklı stratejiler uyguladı. Jimmy Carter, Amerikan moral değerlerini kurtarmak isterken, Ronald Reagan Sovyetler ile fikir savaşını kazanmak, Bill Clinton ise Soğuk Savaş sonrası ABD küresel angajman politikasını desteklemek için demokrasi, kalkınma ve insan haklarını geliştirme işine başvurdular. Farklı konseptler olmasına rağmen birinden diğerine sürekli yeni demokrasi politika ve programları ortaya çıktı ve ABD dünyayı daha demokratik yapma rolünü sürdürdü. Karşılaşılan en büyük sorun bu tür işlerin otokrat ülkelerdeki ekonomik ve güvenlik çıkarları ile genellikle örtüşmemesi idi. Bu çelişki ABD'nin gayretlerini sınırladı. Carter, Amerikan moral değerlerine dayalı dış politika sınırlarını unutarak İran, Filipinler ve başka yerlerde anti-komünist, otokrat dostları destekledi. Reagan ise demokrasi geliştirme ile komünizm karşıtlığını birbirine karıştırarak kötü şöhreti olan gruplar ve hükümetleri de destekledi. Baba Bush, Soğuk Savaş'ın yumuşak bitişinden korkmuş yenisinin başlamasından endişe etmişti. Clinton ise Rusya gibi büyük yerler yanında Haiti gibi küçük ülkelerde ayağına gelen fırsatları kaçırmış, demokrasi geliştirme için verdiği sözleri tutamamıştı¹². Oğul Bush döneminde ise demokrasi geliştirme işi yükselen retoriğine rağmen daha düzensiz ve karmaşık bir hal aldı.

1989 sonrasında demokrasi geliştirme işleri Orta ve Doğu Avrupa'da komünist sistemden çıkan ülkeleri hedef aldı. Buna Latin Amerika ile Asya ve Afrika Sahrası'ndaki bazı ülkeler eklendi. ABD, 1990 sonrası dönem için güvenlik çıkarları ile demokrasi geliştirme işlerini nasıl uyumlu hale getireceği konusunda arayış içinde idi. Demokrasi geliştirme için kurulan mekanizma ise oldukça zayıftı. Kalkınma işlerinden sorumlu USAID'in 1989'daki bütçesi 100 milyon dolardan azdı. Demokrasi geliştirme işi o dönemde oldukça küçük olan NED'in sorumluluğunda idi. USAID içindeki kalkınmacılar, demokrasiciler ile nasıl çalışacaklarını bilmiyorlardı. Dışişleri Bakanlığı'nın İnsan Hakları Bürosu henüz demokrasi geliştirme işine girmemişti. Özetle 1989 sonrasında demokrasi geliştirme aygıtı oldukça zayıf bir politika vasıtası idi. Demokrasi geliştirme işinde bazı Alman parti vakıfları hariç ABD yalnızdı¹³. Avrupalı bağışçılar demokrasi işinde çalışmıyorlardı ve çoktarafli kalkınma bankaları da bu işten oldukça uzaktı. Demokrasi geliştirme konusunda bilgi birikimi henüz olgunlaşmamıştı. Uluslararası seçim izleme işi bu dönemde yaratıldı. Devlet

⁹ The White House, National Security Strategy, May 2010, p. 37.

http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (Jan 31, 2011).

¹⁰ Freedom House, "Making Its Mark: An Analysis of the Obama Administration FY2010 Budget Request for Democracy and Human Rights," Special Report, July 1, 2009, p. 1, at <http://www.freedomhouse.org/uploads/FY2010BudgetAnalysis.pdf> (January 31, 2011).

¹¹ Millennium Challenge Corporation.

¹² James Traub: The Freedom Agenda: Why America Must Spread Democracy (Just Not the Way George Bush Did), Farrar, Straus and Giroux, (2008).

¹³ Thomas Carothers: Democracy Promotion: Comparing the Challenges and Opportunities of 1989 and 2011, USAID DRG 2.0 Conference, (June 20, 2011).

kurumlarının güçlendirilmesine odaklanıldı ama siyasi istek olmayınca reformlar çok zaman aldı. Sivil toplum desteği için ülke vatandaşları ile çalışmak ABD için oldukça yeni bir durumdu çünkü Soğuk Savaş döneminde halk hareketlerinden korkuluyordu. Sivil toplumla çalışmanın arkasındaki düşünce ülke vatandaşlarının güvenini sağlamak ve gerektiğinde ayaklanma (devrim) için güç vermektir.

Son 25 yıldır USAID, NED'in öncü rolü rağmen, demokrasi geliştirmeye dünyadaki herhangi bir örgütten daha fazla kaynak, enerji ve dikkat sarf etti¹⁴. NED ve (sırası ile Demokrat ve Cumhuriyetçi Partideki) uzantıları olan NDI, IRI ve dünya genelinde 70'den fazla ülkede rejim düzeltmeleri için çalışmaktadır. AID, 1990-2008 arasındaki dönemde 120 ülkede demokrasi yönetim programlarına 8.47 milyar dolar harcadı¹⁵. Bunlar arasında İran'da muhaliflerin seçimlerde desteklenmesine harcanan 75 milyon dolarlık program da var. Ortadoğu Demokrasi Projeleri Direktörlüğü'nden Stephen McInerney'e göre demokrasi ve insan hakları için ayrılan para artmış olmakla birlikte bu paraların çoğu sivil toplumu destekleme ve hukukun üstünlüğü programlarına gitti¹⁶. Ancak paralar demokrasi programları içinde çoğulculuk ve siyasi rekabet sağlayacak rejim değişiklikleri yerine mevcut rejimlerin kabiliyetine harcanmaktaydı. Son 30 yıldır demokrasi ve kalkınma için uluslararası yardımlar dünya genelinde yüzlerce ülkede uygulandı. Demokrasi geliştiriciler uygulanan metot ve değerler içinde kalkınma yardımının da olması konusunda kararsız hatta ihtiyatlıdır. Demokrasi ve kalkınma arasındaki köprü son on yılda açıldı ve hala bir senteze gidilmeye çalışılmaktadır¹⁷.

Demokrasi Geliştirmede Geline Aşama

11 Eylül 2001 ile birlikte demokrasi geliştirme işlerinde iki eğilim ortaya çıktı¹⁸; (1) Teorik de olsa terörizm ile demokrasi eksikliği arasında nedensel bir ilişki kuruldu. (2) ABD, İlimli İslam'a yatırım yapmaya başladı. İslamcıların şiddet yanlısı olmayanlarının siyasi sürece dâhil edilmesine karar verildi. Milyonlarca dolar Batı yardımı Arap dünyasındaki küçük NGO'lara, zayıf siyasi partilere ve parlamentoda yer alsın diye kadın kuruluşlarına aktarıldı. NED ve NDI, demokratikleşme programları ile aslında demokrasi getirmeyecek bu işe öncü oldular. Sivil toplumu desteklemek ve laik siyasi partilere eğitim ve teknik yardımda bulunmak ele geçen tek ilerleme idi. 1990'lar ile karşılaştırıldığında 2000'li yılların ilk on yılında demokrasi işlerinin hızı yavaşladı. Çünkü, demokrasi geliştirme işine direnç başladı. Yüksek petrol fiyatları gibi uluslararası trendler de demokrasi lehine olmadı. Demokrasinin kaleleri olarak görülen Avrupa ve ABD'nin yaşadığı ekonomik krizler dünyadaki konumlarına olan güveni sarstı. Ancak, yeni iletişim teknolojilerinin yerel halka ulaşmada sağladığı kolaylıklar ümit vermektedir. 2012'ye gelindiğinde ABD demokrasi geliştirme içinde oldukça farklı bir konumdadır. Orta ve Doğu Avrupa'da çok şey başarıldı ama eski Sovyet Cumhuriyetlerinde çok az ilerleme oldu. Afrika, Asya ve Latin Amerika'da demokrasi bardağının yarısı boş, yarısı doludur.

Renkli devrimler esnasında Batı farklı bir role bürünmüştü; demokrasiyi desteklemek için değil rejimi değiştirmek için yardım etti. Gürcistan'daki Gül Devrimi ve Ukrayna'daki Turuncu Devrim esnasında medya kullanılarak seçimlerde hile

¹⁴ Thomas Carothers: Effective U.S. Democracy Assistance Requires Reform at USAID, House Committee on Foreign Affairs, (June 10, 2010).

¹⁵ Council on Foreign Relations: 2008 Foreign Policy Symposium: Democracy and America's Role in the World, (Sept 4, 2008).

¹⁶ Stephen McInerney, "The Federal Budget and Appropriations for Fiscal Year 2010," Project on Middle East Democracy, July 2009, at <http://pomed.org/wordpress/wp-content/uploads/2009/08/fy10-budget-analysis-paper-final.pdf> (January 31, 2011).

¹⁷ Thomas Carothers: The Elusive Synthesis, Journal of Democracy, (October 2010).

¹⁸ Shadi Hamid: Is There Hope? Yes. The Emerging Consensus on Democracy Promotion, (November 05, 2005).

yapıldığı argümanı kullanıldı. Gürcistan'da USAID tarafından desteklenen Rustavi-2 televizyonu, Ukrayna'da ise Batı fonları ile desteklenen "Pravda Ukrayna" öncü oldular. 2000 yılında Sırbistan'da Slobodan Miloseviç'in kovulmasında ise bir öğrenci grubu olan Otpor (Direniş) kullanıldı. Otpor, Amerikan hükümeti ve hükümet dışı kaynakları tarafından yüzbinlerce dolar ile desteklendi yani iş ucuza gelmişti. Otpor'un Ukrayna'daki karşılığı olan Pora (Yüce Zaman) da Batılı hükümetlerden para almıştı. George Soros'un Açık Toplum Enstitüsü'nün (OSI) fonları da açıkça bu hareketlere verildi. OSI bununla da kalmadı, binlerce gence direniş için eğitim verdi. Demokrasi geliştirmede ülkeden ülkeye farklılıkları kapsayacak retorik kaymasına ihtiyaç vardı. Nitekim ABD demokrasi geliştirmesi Sovyetlerle "eğitici", Belarus diktatörüne "yaptırımcı", Kazakistan'daki kuvvetli adam ile "saygı duyan", Rusya ile "yapıcı ortaklık", Moldova ile "aktif angajman", Azerbaycan ile "yaşa ve yaşat" stratejileri izlemiştir¹⁹.

ABD, benzer bir salata politikasını Ortadoğu için geliştirdi. Renkli devrimler esnasında Batı rejim değiştirme oyunu oynamış, sözde çalınmış seçimler üzerinden tetikleme yapılmıştı. Amerika Ortadoğu'ya demokrasi ihracına 1990'ların başında sivil toplumu geliştirmek için kurduğu programlar ile başladı. Batılı demokrasi geliştiriciler 11 Eylül sonrası demokrasi alet-edevat kutusunu açarak büyük dönüşüm için işe giriştiler. İş listesinin başında muhalefetin birliğini sağlamak, anayasal reform ve seçimler vardı. Geçmişten alınan derslere bakarak eski yöneticilerin siyasete devam etmesinin yasaklanması hatasına tekrar düşülmeyecek, askerlerin diskalifiye edilmesi adım adım yapılacak, elle tutulur ekonomik rahatlama için hızlı yöntemlere başvurulacaktı. Tarihsel olarak Arap ülkeleri hep uçurumunda kenarında, rejimleri her an yıkılmaya hazır görülmüşlerdir. 11 Eylül 2001 sonrası Bush yönetimi demokrasi geliştirme için kesenin ağzını açtı. Sadece 2009 bütçesinde yer alan para bile 1991-2001 arasında harcanan paranın toplamından fazladır. Bunun adı demokrasi yardımı olsa da sadece demokrasi geliştirmeye kullanılmadı. Demokrasi geliştirme iktidarın değişimini gerektirir ama Batı yardımı alan çoğu NGO rejimde bir değişikliği desteklemekten kaçındı. Sebebi ise Batılıların rejim değişikliği değil reform istemesi idi²⁰. Çünkü otokratik de olsa bu rejimler Batı çıkarlarını en iyi sağlayacak stratejik seçenektir. Bu çıkarlar bölgedeki askeri yapının muhafazası, enerji kaynaklarının kullanılabilirliği ve İsrail'in güvenliği idi.

Demokrasi Geliştirme ve Ortadoğu

Arap Baharı öncesi Mısır, Ürdün, Fas, Cezayir ve Yemen gibi ülkeler reform yapıyor görüntüsü ile yetinmişlerdi. Demokratikleşme savunma ağırlıklı ve yönetilebilir olmalı idi, sonsuz dönüşüm içinde rejim muhalifleri kendini tuzağa düşmüş buldu. Batılılar durumu geçiştirmek için "görecelilik" kavramını bulmuştu ve hatta durumu mazur göstermek için önce ekonomi sonra siyasal değişim argümanı da geçerli idi. Haziran 2009'da Obama yeni ABD, Başkanı olarak Kahire'de tarihi olarak nitelenen konuşmasını yaparken Müslüman dünyasına sızmak için 16 ayrı program bir yıl önceden hazırlanmıştı. ABD Dışişleri ve CIA birçok sözleşmecili şirket kiralyor, bazılarını yeniden kiralyordu. Başkanın hedefi 25.000 kişilik bir Sivil Yardım Kolordusu yaratmaktı²¹. ABD'nin 2010 yılında ilki yayınlanan Dört Yıllık Diplomasi ve Kalkınma Gözden Geçirme (QDDR²²) raporu ile Hillary Clinton ABD güvenliğinin ve

¹⁹ Thomas Carothers: Think Again: Arab Democracy, Foreign Policy, (March 10, 2011).

²⁰ Shadi Hamid: The Struggle for Middle East Democracy, Cairo Review of Global Affairs, (April 26, 2011).

²¹ Peter W. Singer: New Year's Resolutions for the Pentagon, The Washington Examiner, (December 22, 2009).

²² Quadrennial Diplomacy and Development Review.

dış politikasının için üç önemli ayağı olan “kalkınma”yı, diplomasi ve savunma ikilisi bir yola sokmaya çalıştı²³.

1990’ların başında ABD Ortadoğu’da sivil toplumun geliştirilmesine başlamıştı. Ancak 11 Eylül 2001 ile birlikte Amerikan yardımı arttı ve 2009’a gelindiğinde Amerikan’ın Ortadoğu’ya demokrasi yardımı 1991-2001 dönemine göre iki katına ulaştı. NED ve NDI’nin liderliğinde yüz milyonlarca dolar Arap dünyasındaki küçük NGO’lara, desteklenen zayıf siyasi partilere ve parlamentoya girebilsin diye kadınlara verildi²⁴. Ortadoğu’daki NGO’lar gerçekte NGO değil hükümetin organize ettiği NGO yani GONGO’dur²⁵. Örneğin Ürdün’de NGO’lar demokrasi işlerine fazla giremeyecek kadar sıkı yasalara tabidir. ABD’de Freedom House, NED ve Uluslararası Seçim Sistemleri Vakfı gibi NGO’lar vasıtası ile verilen paralar daha çok reformlara destek için verilmektedir. Arap dünyasında yapılan yardımlar içinde en çok destek gören Tunus ve Mısır’daki muhalif gruplardı. Daha devrim başlamadan Mısır’ın sol eğilimli 6 Nisan Hareketi lideri Ahmed Maher, “Sorun Mübarek değil Amerikan hükümetinin Mübarek’i ne yapmak istediğidir, onun varlığı tamamen onların elindedir” diyordu. Aslında ilk Arap Baharı 2005’de Mısır’da Müslüman Kardeşler ile olmuş ama İslamcıların geleceğini görünce Bush desteklemekten vazgeçmişti.

Tablo: ABD Demokrasi Geliştirme Dış Yardım Fonları (Milyon Dolar)

	2009 Bütçesi	2010 Bütçesi	2011 Bütçesi
DCHA-USAID Ofisi	68.5	82.4	59.8
Dışişleri Bakanlığı DHRL Bürosu	18.8	21.8	23.7
Dışişleri Bakanlığı MEPI	50.0	65.0	86.0
Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Bölgesel Demokrasi Programı	25.0	40.0	40.0
NED	115.0	118.0	105.0
BM Demokrasi Fonu	3.0	4.5	5.0
MCC	850.0	1.105.0	1.279.7

Not: Rakamlar tüm demokrasi fonlarını ve ikili yardım programlarını içermemektedir.

Kaynak: Lisa Curtis: Championing Liberty Abroad to Counter Islamist Extremism, (February 9, 2011).

ABD stratejisinin hedefinde teröre açıkça göz yummayan ama demokratik sistemleri yıkmaya çalışan İslamcılar²⁶ vardı. Böylece Müslüman gruplara ve liderlere daha çok nüfuz edilecek, onlar siyasi sürece çekilerek, aralarındaki bölünme artırılarak terörizmi destekleyenler ve diğer anti-demokratik usuller uygulayanlar marjinal hale gelecekti. Bu bölünme El Kaide ve diğer terörist örgütlerin gelişmesine temel teşkil eden İslamcı ideoloji üzerinden yapılacaktı²⁷. Uygulanan programların bir yönü de salt demokrasi geliştirme yanında Aşırı İslamcılar ile ideolojik savaşı kazanmak, Müslüman toplumlar içinde onlara karşı alternatif bir güç meydana getirmektir²⁸. Dışişleri Bakanlığı’nın Terörle Mücadele Koordinatörü Daniel Benjamin, 2008 yılında hazırladığı raporda bu kapsamda IRI²⁹ ve NED’in önemine vurgu

²³ Noam Unger, Homi Kharas: Hillary Clinton to Attend Busan Forum: Demonstrating Development Diplomacy? The Brookings Institution, (September 21, 2011).

²⁴ Shadi Hamid: The Struggle for Middle East Democracy, Cairo Review of Global Affairs, (April 26, 2011).

²⁵ Shadi Hamid: Civil Society in the Arab World and the Dilemma of Funding, Afaq al Mustaqbal Journal, (October 2010).

²⁶ Göz yumulan İslamcılar, şeriat esasına göre İslam devleti kurmak isteyenlerdi.

²⁷ Jennifer A. Marshall, “Religious Liberty in America: An Idea Worth Sharing Through Public Diplomacy,” Heritage Foundation Backgrounder No. 2230, January 15, 2009, at <http://www.heritage.org/Research/Reports/2009/01/Religious-Liberty-in-America-An-Idea-Worth-Sharing-Through-Public-Diplomacy>.

²⁸ Lorne W. Craner and Kenneth Wollack, “New Directions for Democracy Promotion,” 2008, at http://www.ndi.org/files/2344_newdirections_engpdf_07242008.pdf (January 31, 2011).

²⁹ International Republican Institute.

yapmaktaydı³⁰. Savunma Bakanı Yardımcılarından Douglas Feith'e göre de Müslümanlara Batılı gibi olmayı öğretmektense onları İslam'ın şiddet ve yıkıcı taraflarını tartışmaya teşvik etmek daha önemli idi³¹. Ancak İslamcılar ile ilişkilerden ABD umduğunu bulamadı. İslamcılar, gerçekte sadece kendi yerel siyasi konum ve güçlerini geliştirmek için çalıştılar. İslamcılarının niyeti uzun dönemli bir sosyal dönüşüm ile kendi toplumlarını demokrasi ile değil korku ile daha kolay kontrol etmekte³².

Demokrasi Geliştirmede Arap Baharı ve Türkiye

Demokrasi uzmanlarına göre; aşırılığın veya radikalizmin nedeni demokrasi eksikliği olmalıydı. Aşırılık, dinsel gelenekler ile çatışan modernizasyon ya da ABD düşmanlığından kaynaklanmakta idi. Demokrasi eksikliği şiddet yanlısı aşırı hareketleri azdırıyordu. Demokrasi ya radikalleri zayıflatacak ya da daha fazla radikalleşme için kapıyı açacaktı. Nitekim sosyal değişim için baskı yaptığında 1990'ların başında Cezayir'de radikalleşme artmış, 2006 Filistin seçimlerinde Hamas'ı iktidara getirmişti. Bu nedenle demokrasi geliştirme işi her ülkenin şartlarına göre özel bir elbise gerektiriyordu³³. Arap Baharı'nda hem ABD hem de Avrupa demokrasi için halkın nasıl hızla harekete geçirilebileceğini gördü. Tunus ve Mısır'da rejimler herkesin umduğundan daha çabuk çökmüştü. Doğu Avrupa'da devrim için muhalif gruplara para hazır idi ama Ortadoğu'da devrimler kapıyı çaldığında muhalifler beklemede idi. Çünkü Amerika demokrasi değil, kendi adamlarını istiyordu.

Pek çok İslamcı hareket ve parti demokrasi ve demokrasi uygulamaları ile teolojik çelişkilerini çözmüş olmasına rağmen demokratik standartları anlama ve iç uygulamada aralarında önemli farklılıklar göstermektedir. Bazıları demokrasinin sağladığı faydalardan şüphe ederek lidere sorgulamaksızın bağlılık ve dine dayalı örgütsel hiyerarşide taviz vermemektedirler. İslamcı hareket ve partiler iki ana gruba ayrılmaktadır. İlk grupta demokrasi için gerekli prensiplerin uygulandığı ideal bir iç yapı söz konusudur. İkinci grupta ise demokrasi bir ahlaki değer değil iç politikada bir vasıta. İlk gruba örnek Fas'ın AKP'sidir. Demokratik kriterler parti içinde de uygulanmaktadır. Gençler ve kadınlar için kotalar uygulanmaktadır. Parti içi dengelerin korunduğu Bahreyn'deki El-Vefağ İslamcı Toplum Partisi de bu gruptadır. Türkiye'nin AKP'si, Mısır, Ürdün ve Cezayir'deki İslamcı hareketler (Müslüman Kardeşler vb.) ise ikinci gruba girmektedir. Demokrasi rekabet etmek için bir vasıta. Her iki gruptaki İslamcı hareket ve gruplar için de demokrasi laik ve liberal partilerden daha iyi görülmekte ve kendi iç politika amaçları için bir vasıta teşkil etmektedir³⁴.

ABD'nin kendi adamlarını iktidarda tutma niyeti yıllardır Arap burjuvasında kızgınlık ve hayal kırıklığı yanında anti-Amerikancılığı da beslemiştir. Arap kamuoyuna göre ABD politikalarının odağında İsrail vardı ve Batı bölgenin doğal gelişimini önlemişti. Böyle nefret edilen bir ortamda rejim muhalifi olarak Amerika'dan demokrasi için umut beslemek kolay değildi. Zaten ABD ve Avrupalılar bölgedeki her demokratik gelişmeyi kendileri engelliyordu. Müslüman Kardeşler'in liderlerinden

³⁰ Daniel Benjamin, "Strategic Counterterrorism," Brookings Institution Policy Paper No. 7, October 2008, p. 3, at http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/papers/2008/10_terrorism_benjamin/10_terrorism_benjamin.pdf (January 31, 2011).

³¹ Douglas J. Feith and Abram N. Shulsky, "Organizing the U.S. Government to Counter Hostile Ideologies," Hudson Institute, March 2010, pp. 3–5, at http://www.hudson.org/files/publications/Organizing_the_USG_to_Counter_Hostile_Ideologies.pdf (January 31, 2011), p.4.

³² Amitai Etzioni, "Religion and Social Order," Policy Review, No. 148, March 28, 2008, at <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/5807> (January 31, 2011).

³³ Thomas Carothers, "U.S. Democracy Promotion During and After Bush," Carnegie Endowment for International Peace, 2007, at http://carnegieendowment.org/files/democracy_promotion_after_bush_final.pdf (January 31, 2011).

³⁴ Khalil Al-Anani, Todd G. Patkin: Islamist Movements: The Uses of Democracy, Al-Ahram Weekly, (August 14-20, 2008).

Essam El-Erian 2008’de demokratik yollardan bile gelseler uluslararası kamuoyunun İslamcı temsili istemediğinden yakınıyordu. Özetle Ocak 2011’e kadar ABD bu coğrafyada baskıcı rejimleri destekliyor ve demokratik hareketlere arka çıkmıyordu. Bölge sanki devrimlere karşı bağışıklık kazanmıştı. Ortadoğu’da ortaya çıkan ayaklanmalar demokrasi geliştirme işlerinin yenilenmesi için yeni ipuçları vermektedir. Nitekim ABD, ülke dışında demokrasi geliştirme faaliyetlerini güçlendirme ve yeni reform arayışı içindedir. Özetle demokrasi geliştirme ve kalkınma projeleri için yeni bir kurguya ihtiyaç duyulmaktadır.

Yolunda Gitmeyenler ve Gelecek

Başkan Bush, NED’de Kasım 2003’de yaptığı konuşmada “Ortadoğu özgürlüklerin gelişmediği bir yer olarak kaldıkça durgunluk, kin ve şiddet ihraç eden bir yer olarak kalacaktır” demişti. Bush dönemi demokrasi geliştirme işi Ortadoğu’da başarısız oldu çünkü gerçek anlamda uygulanamadı. Sadece 2004-2005 yılları arasında Arap rejimlerine önemli bir baskı yapıldı³⁵. Yanlış yöntemler ve kişiler kullanılması da başarısızlıkta etkili oldu. Alınan derslerden biri demokrasinin ılımlıları desteklediği kadar ters etki ile radikallerin de işine geldiği idi yani demokrasi bu bölgede her derde deva değildi. Olgunlaşmamış demokrasi kısa vadede şiddet ve istikrarsızlık getiriyordu. Güçlü kültürel ve dinsel kuvvetler göz ardı edilemezdi. ABD Devlet Başkanı Bush, Ortadoğu’da demokrasi ve özgürlükleri destekleme çağrısı yaptıktan dört yıl sonra varılan sonuç bir hiçti. Bu sonucun nedeni sadece otoriter Arap rejimlerinin kabiliyet sorunu değil, daha çok Bush’un Amerikan çıkarları ile demokrasi desteği arasında hayali bir bağ görmesi idi³⁶.

Demokrasi geliştirme kurgusu ile askeri müdahale arasındaki yakın ilişki dünyanın gözünde bu işlerin hukuksuz ve meşru olmadığı yönünde bir imaj oluşturdu³⁷. Ortadoğu’da demokrasi baskısı çamurlu politika sularında kaldı. Arap otokratlar ile yakın ekonomik ve güvenlik bağları demokrasi yolunda sadece bazı gönülsüz ve düzensiz gayretler doğurdu. Arap demokrasi açılımları sadece İslamcılara yaradı, 2005’de Mısır Müslüman Kardeşler’in, 2006’da Filistin’de Hamas’ın seçim zaferleri ABD’yi ürküttü. Öte yandan ABD yönetiminin demokrasi geliştirme için kullandığı dil ve rejim değiştirmek için verdiği yardımlar diğer insanlar üzerinde korku yarattı. ABD’nin “küresel özgürlük gündemi” dünyanın geri kalanında pek çok şeyi daha kötü yapmıştı. İran, Filistin (Hamas’ın kazanması), Mısır, Suudi Arabistan, Venezüella, Bolivya, Ekvator gibi ülkelerde başarısız olundu. Demokrasi geliştirme işi anti-amerikancılığı besledi. Geline aşamada 1960 yılından beri ortaya çıkmaya çalışan genç demokrasilerin yarısı başarısız oldu. Bazıları ise çok zayıf ve kırılğan olarak devam etmektedir.

Demokrasi projesi Avrupa Birliği ya da Amerika’nın çelişkilerini çözecek ilericiilikten uzaktı. Öte yandan Çin ve Rusya gibi demokratik olmayan ülkeler önemli ekonomik büyüme sağladılar. İlginç olan demokratikleşmeyi deneyen Rusya daha sonra büyük ölçüde geri adım attı. Çin ise demokrasiyi hiç denemedi ama liberal toplum yarattı. Bu örnekler demokrasi olmadan da ekonomik refaha giden bir yol olduğunu gösterdi. Demokrasi geliştirmenin başarısızlığı Çin gibi otoriter rejimlerin liberal demokrasiye alternatif yönetim biçimleri ortaya çıkarmasına yol açabilir. Bugün gelinen aşamada liberal uluslararasıcı gemisi artık batmakta ve hiçbir örtü bu gerçeği saklayamamaktadır³⁸. Çin, Rusya, Pakistan, Kazakistan, Azerbaycan, Nijerya, Suudi

³⁵ Shadi Hamid: Promoting Democracy to Stop Terror, Policy Review, (February/March 2010).

³⁶ Khalil Al-Anani, Todd G. Patkin: The United States and the Democracy Delusion, Daily News Egypt, (August 19, 2008).

³⁷ Thomas Carothers. Repairing Democracy Promotion, Washingtonpost.com’s Think Tank Town, (September 14, 2007).

³⁸ Tony Smith: Response to The Democracy Crusade Myth, National Interest, (July 30, 2007).

Arabistan, Ürdün vb. ülkeler söz konusu olduğunda demokrasi beklentisi havada kaldı. Bu örnekler USAID ve NED'i daha da itibarsızlaştırdı. Demokrasi geliştirme, kitle imha silahları gibi sadece meşruiyet yani orada bulunma gerekçelerinden biri idi³⁹. Dünya gittikçe çokkutuplu hale gelirken Türkiye, Endonezya, Güney Kore ve Şili gibi Batılılarla işbirliği yapan ülkelerin kendi sınırları dışında demokrasilerin geliştirme işine katılması da yeni bir yöntem olarak ortaya çıktı.

Sonuç Yerine

Demokrasi, kalkınma ve İnsan hakları konseptleri USAID ve NED tarafından milyarlarca dolar kullanılarak operasyonel hale getirilen, diğer halkları özgürleştirmekten ziyade Amerikan gücünün onlar üzerinde hileli yollardan uygulandığı birer düşünsel çerçeve olageldi. ABD yönetimleri 1980 ve 90'larda dünyanın pek çok yerinde demokrasi yardım programları geliştirmişti. Çin ve Rusya gibi otokrat rejimlerle petrol güvenliği ve teröre karşı mücadelede işbirliği beklentisi demokrasi geliştirme işine baskın çıkmıştı. Yani demokrasi geliştirme ABD dış politikasının birçok çıkarından sadece birisi idi. Bazen diğer çıkarlarla çatışmakla birlikte dış politikada her zaman kullanılması gereken bir argumandır. Bazen demokrasinin geliştirilmesini saldırgan bir biçimde isterken bazen sesini çıkarmamakta ama 1990'ların başından beri Amerikan yönetimlerinin birbiri ardına sürdürdükleri bir politika vasıtası olmaya devam etmektedir. 25 yıldır demokrasi yardımı yapılmasına rağmen halen bu programlar ABD dış politikası içinde uyumlu ve sağlam bir kurumlaşma içine oturtulamamıştır. Dahası demokrasi geliştirme işi dışarıdaki kalkınma projeleri ile iyice entegre olamamıştır.

Demokrasi geliştirme işi pahalı, tehlikeli ve başarısız olma ihtimali fazla olan bir projedir. Amerikalılar demokrasi geliştirmekte, demokratik rejimlerin ABD'nin çıkarına davranacağını düşünmektedir ancak Ortadoğu'da durumun böyle olmadığı anlaşılmıştır. Ortadoğu'da demokrasi ve liberalizm çelişkisi yaşanmaktadır; daha fazla demokrasi daha az liberalizm getirmektedir. Bu coğrafyada seçimler Amerika yanlısı diktatörlerin yerine daha popülist ve anti-amerikancı liderlere yol açmaktadır. Demokrasi gelsin diye yapılan seçimler her zaman iyi adamları başa getirmemekte, Hamas ya da Hizbullah gibi ABD düşmanlarına da fırsat vermektedir. Artan anti-amerikancılık ise ABD'nin bölgedeki demokrasi geliştirme işlerin daha karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle ABD son dönemlerde hem imaj düzeltmek hem de işleri ucuza getirmek için dünyanın çeşitli coğrafyalarında yeni taşeronlara başvurmaktadır. Nitekim Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye gibi seçilmiş ülkeler bölgesel çatışmalarda demokrasi yanlısı arabuluculuk faaliyetlerine angaje olmaktadır⁴⁰.

³⁹ Thomas Carothers: Report and Retort: Carothers Responds to Smith, Carnegie Endowment for International Peace, (August 6, 2007).

⁴⁰ Thomas Carothers, Richard Youngs: Democracy Promotion in the Age of Rising Powers, Q&A, (July 14, 2011).